

Marija WINTER

Kulturno-prosvjetna društva u Ludbregu do 1941. godine

Trgovište Ludbreg živjelo je kroz duga stoljeća životom malog provincijalnog mjesta nevidljivim branama podijeljeno na tri svijeta. Još dugo nakon sudbonosne 1848. godine, kad su većim dijelom ukinute povlastice povlaštenih, te su se podjele osjećale.

Prvi svijet su ludbreški starosjedioci, ratari po zanimanju. Nije ih mnogo, jedva šezdeset i sedam porodica. Najviše ih stanuje u Dugoj ili Topličkoj ulici (danas XVII udarne brigade). Žive u malim, slamom pokrivenim kućama, na uskim »gruntišćima«. Većinom su siromašni. U vrijeme feudalizma držali su svi zajedno 29 selišta. Selište je obično imalo 24 jutra, ali to su bile »male rali« po 1200 četvornih hvati svaka. Prema tome cijeloselac je obrađivao samo 18 carskih jutara. U cijelom Ludbregu bilo je samo šest takvih domaćinstava. Ostali posjedi su mnogo manji.

Već oko 1860. godine tu nastaju zadnje zadruge i svaka obitelj živi za sebe. Čim se sinovi ožene, dobiva svoj dio i posjedi se još više drobe — te svaki »gnjete bokčiju« kako zna i može: imućniji drže konje i zarađuju prevozom, ostali mogu naći dopunsku zaradu jedino na vlastilinstvu. Ovi Ludbrežani su siromašni, ali ponosni, samosvjесni i vedri ljudi. Brojem najja-

či, porijeklom najdublje ukorijenjeni u ovo tlo, nekako su s visoka gledali na okolne seljake. Takav stav baštinili su od feudalnih vremena. Dok su kmetovi-seljaci hodali na tlaku, Ludbrežani su svi zajedno svake godine davali samo novčanu daću vlastilinstvu, a crkvi desetinu u naravi »od onoga žita kakav kruh jedu«. Sela su bila podvrgnuta vlastilinskom sudu, a oni su birali svojega suca. Na ovome tlu živjeli su im djedovi i pradjedovi, dakle oni su, kao starosjedioci, jedini pravi Ludbrežani.

Drugi svijet vezan je uz vlastilinstvo kneza Batthyanya (Bačanija). Njegovi činovnici, rukotvorci i poljoprivredni radnici imali su osiguran kruh i kakav-takav krov nad glavom. Doduše, i među njima su velike socijalne razlike. Činovnici žive jako dobro, zanatlije nešto slabije, ali ne oskudijevaju, dok su poljoprivredni radnici u svemu prikraćivani, pravi jadnici. Nazivaju ih beruši (mađarski: béres = najamnik, biros, poljoprivredni sluga). Plaćaju ih ponajviše u naravi i to slabo, stanovi su im loši, radno vrijeme i po šesnaest sati dnevno. Na radu su i dalje izvrgnuti grubostima vlastelinskog nadglednika, kojega i nakon sloma feudalizma zovu špan (mađarski: ispán = župan). Tu sirotinju zovu željari. U matičnim knjigama staleški su klasificirani kao inquilini ili želiri, a želiri ovdje je sinonim za proletere. Duhovni svijet ovih ljudi uzak je i skučen. Mnogo ih je nepismenih. Većina njih životarila je uljuljana u san o nepromjenljivosti svijeta i društvenog uređenja. Tako ih je zatekla i agrarna reforma 1919. godine. Kad su vlastelinske zemlje rasprodane, razišli su se ovi proleter, diljem domovine. Nekoji su uspjeli prebroditi ocean, da bi se kasnije, oboružani slobodarskim idejama, vmatili u domovinu.

Treći svijet je vrlo šarolik. Sačinjavaju ga svi oni koji se nisu mogli posve stopiti s ovim narodom, a to su većinom inovjerci i oni koje domaći svijet zove gospoda pa i »dotepenci«. Sve do najnovijeg vremena vjera je igrala veliku ulogu. Domaće stanovništvo bilo je listom rimokatoličko. Prije 1855. ovdje je živjela samo jedna židovska

porodica, prezimenom Deutsch. 1840. godine dolazi ovamo jedan kalvin — neki Hardt, ali ga nitko ne tjera. On je liječnik, a liječnika je tada malo. Svima je potreban, i svi šute, iako je po starim zemaljskim zakonima protestantima zabranjen stalni boravak u Hrvatskoj.

Veća seoba inovjeraca — naročita Jevreja, koje ovdje zovu Židovi počinje u doba Bahovog apsolutizma. I u Ludbreg dolaze kao mali trgovčići, ali koncem XIX stoljeća već je sva trgovina u njihovim rukama. Još prije početka XX vijeka drže oni dva novčana zavoda i imaju vlastitu bogomolju. U kućama govore njemački ili mađarski, a njihov rabin je zakleti sudski tumač za ove jezike. Svi su oni trijezni, radi ni štedljivi i marljivi, brzo stječu ljepi imetak, a s njim i aktivno i pasivno pravo glasa, što mnogi domaći ljudi (zbog siromaštva i protunarodnog izbornog zakona) u to doba nemaju. Na veliku svoju nesreću, kao izbornici mnogi od njih uvijek pomažu vladine stranke, a kad se uzme u obzir da je vlada kroz decenije provodila tuđinsku politiku, lako je shvatiti zašto su takvi postali omraženi. A i stare predrasude nikad nisu potpuno isčezle. Bezrazložna vjerska mržnja koja je nadživjela srednji vijek otuđivala je ljude.

Isto tako tuđi i nepoželjni domaćoj sredini bili su razni činovnici. Jedni rade kod kotarske oblasti, drugi u katastru, treći u općinskoj upravi. Kako se otvaraju ustanove, sve ih je više. Od 1859. godine to je katastarski ured, nešto kasnije (1860. godine) gruntovnica i kotarski sud. Iste godine otvorena je ljekarna (vlasnik je domaći sin Dragutin Kolak, kasnije dolazi Mr. Josip Kon), a pošta radi neprestano od polovine XVI vijeka. U tim ustanovama ljudi rade, ali ne oru i ne kopaju. Među takve ubrajaju se i svećenici, dva ludbreška liječnika, dvije primalje, dva ljekarnika i još neki drugi. Po nacionalnoj pripadnosti neki su stranci, neki Hrvati, ali je onih prvih više. Ponajviše su Mađari, naročito činovništvo kneza Batthyanya. Tako se na primjer jedan liječnik zove Dr Kollay, vlasnik apoteke je Mr. Kon (Bečlija)

jedna primalja nosi prezime Chigáházi, druga je Hrvatica, stručnija od prve, Terezija Crnković. Svršila je primajlsku školu u Zagrebu 1883. godine. Ali kako vrijeme dalje teče, sve manje je stranaca, a sve više Hrvata u raznim službama. Ipas socijalni trenutak igra i dalje veliku ulogu, a i kulturno nasljeđe dijeli ljude.

Svaki koji bi se usudio preskočiti te nevidljive barijere, naišao bi na žestoki otpor konzervativne sredine. Ženili bi se međusobno samo socijalno jednaki i to unutar iste konfesije. Na onoga koji bi za bračnog druga htio uzeti osobu druge vjere digla bi se prava hajka. Takav brak bi redovno uzbuđio zlu krv s obje strane. Ženidbe s pravoslavnim osobama još se kako — tako mogla sklopiti, ali bračne veze s protestantima ili sa Židovima izazivale bi gotovo uvijek anatemu i pravi očaj među rođacima.

Kad je 1875. godine izvršen popis stanovništva, ustanovilo se da Ludbreg ima 1300 stanovnika, ali od toga skoro dvije stotine žive u Ludbreškom vinogradu.

U mjestu je bilo: 6 trgovina, 1 ljekarna, 2 velika svratišta, i to »K crnom orlu« i »Narodna gostionica«, zatim još nekoliko manjih gostionica, 3 mesnice, 3 pekare, 1 pošta, 12 postolara, 6 krojača, 1 klobučar, 1 kožar, 2 užara, 1 remenar, 3 kovača, 2 bravara, 3 stolara, 3 bačvara, 2 kolara, 1 medičar, 1 mlinar, 1 brijač.

Neki poljoprivrednici bavili su se tkanjem, ponajviše zimi, pa zato nisu uvršteni u prednji popis. Isto tako nisu spomenuti ni pomoćnici, ni šegrti. Nekoji obrtnici držali su po više kalfi. Tako na primjer kod krojača Trstenjaka rade 4 pomoćnika, kovač Ivan Goričanec drži trojicu, klobučar Braumsfelder trojicu, a ostali po jednog ili dvojicu. Isto tako rijetko su radionice bez učenika. Nazivaju ih šegrti, a šegrt je tada »djevojka za sve«. Prije negoli izući zanat on stalno pomaže majstorici: čuva joj djecu, hrani svinje, kopa u vrtu, prenosi terete. Vještinu svog zanata uči istom zadnje godine. Tuče ga majstor, mlata ga pomoćnici. Za svoje usluge prima obilne batine i oskudnu hranu. Kad prođe tu torturu što se

*DVD Ludbreg
početkom ovog stoljeća*

službeno zove naukovanje, polaže ispit i odlazi u fremd (die Fremde = tuđina) da dopuni znanje. Nakon nekoliko godina vraća se u domovinu da savije bračno gnijezdo i započne rad kao samostalni obrtnik. Svi ludbreški majstori prošli su takav »razvojni put«, mnogi od njih naučili su njemački ili mađarski jezik — i bili su vrlo ponosni na svoj stalež. Među njima našao bi se po gdjejkoji »dotepenec«, stranac, ali takvi bi se brzo prilagodili novoj sredini, »pustili bi ovdje korijenje«, a njihovi sinovi već bi se ubrajali među domaće. Zahvaljujući toj »metamorfози« u Ludbregu je uvijek bilo, a još i danas je mnogo Hrvata sa stranim prezimenima.

Napokon treba spomenuti i one koje »bogovi mrze«, naše dobre prosvjetne radnike, učitelje, koji su se ovdje redali u neprekinutom nizu od 1732. godine. Stari ludbreški »gospon školnik« cijenjena je osoba i mještani ga s poštovanjem susreću. Da je doista tako vidi se po tome što su učitelje poslije njihove smrti sahranjivali u crkvu, gdje su imali vječno počivalište samo najugledniji građani. Škola je radila sve do 1815. u drvenoj kući nasu-

prot župnom uredu, ali je te godine suradnjom općine, trgovišta i crkve podignuta zidanica, koja je nakon nekog vremena dobila prvi kat (danas zgrada uprave »Poleta«). O toj školskoj zgradi piše prvi broj časopisa »Napredak« 1859., da je upravo »monumentalna«. Za današnje prilike i zahtjeve ovo zdanje nije osobito, ali kad se uzme da je podignuta u vrijeme kad su drugi učitelji sa svojim učenicima muku mučili u malim seoskim kućicama, katnica u kojoj su bile tri učionice, jedan dvosobni i dva jednosobna stana, mogla se smatrati luksuzom. Drugi učitelji mogli su ludbreškim čak i zavidjeti, pogotovo onaj petrovski kolega koji je »svaki čas morao izlaziti iz učionice da ispravi leđa«. Prema ovom »prosvjetnom jadniku« ludbreški su učitelji imali pravi komfor, iako ne u današnjem smislu riječi...

Do 1864. godine u Ludbregu rade samo učitelji, ali tada dolazi na školu prva žena, Julijana Kiš. Došla je na posebni zahtjev školskog odbora, koji smatra »da će žensku djecu jedino učiteljica moći naučiti dobro kuhati i ženskim ručnim radnjama,

jer još ima mnogo žena koje ni dobar kruh ispeći ne znaju«. Ova učiteljica podučavala je žensku djecu vrlo savjesno, pa su mještani zaključili da otkada bude barem jedna, ili dvije učiteljice, a ostala učiteljska mjesta neka drže muškarci.

Istom pod konac XIX stoljeća žene ulaze i u druge javne službe. Tada ova-mo dolazi prva zakupnica pošte — Slavica Somogyi, kasnije udata za pukovnika Hermana Schönwettera. Polako, polako i teško lomi se staro shvaćanje da je ženi mjesto samo uz djecu. 1889. osnivaju žene u Ludbregu »Gospojin-ski odbor« i od tog vremena aktivno rade na socijalnom polju...

Demokratski duh prodire i u ovaj ku-tić domovine — zbližavaju se razni stae-leži. Zajednički interesi tjeraju ljude da se udruženim snagama suprostave nedaćama i nevoljana koje ih stižu, a te nisu baš neznatne.

1864. godine buknuo je u Ludbregu ve-liko požar. Progutao je 60 zgrada u mje-stu i krov vlastelinskog grada. Nesre-ća je bila zajednička a mogla se u do-gledno vrijeme ponoviti. Trebalo je nešto učiniti da se to spriječi. Ljudi koji su pratili svjetska zbivanja čitali su i čuli nešto o tome kako se u Nje-mačkoj osnivaju dobrovoljna vatrogas-na društva. Varaždinci su upravo tada osnovali svoj »Vatrogasni zbor«. Zar se to isto ne bi moglo i u Ludbregu?

U to doba upravljao je ludbreškom op-ćinom Đuro plemeniti Šafarić. Njego-vim zalaganjem izgrađena je prije spo-menuta školska zgrada. Svoju bogatu knjižnicu poklonio je školi ludbreškoj, a kao narodni zastupnik kotara lud-breškog u hrvatskom Saboru neustra-šivo je branio prava Hrvatske. U mje-stu je uživao veliki ugled.

Kad je prošao prvi strah, kad su do-nekle sanirane posljedice požara, po-ćao je Šafarić raditi na osnivanju do-brovoljnog vatrogasnog društva. Na osnivačkoj skupštini našli su se zajed-no građani razne dobi i staleža. Mladi i stari, imućni i siromašni, ljudi iz pognutih potleušica kao i oni iz ponos-nog kneževog grada — pokazali su veli-ki interes za organizaciju koja je 15. kolovoza 1869. stupila u život.

Kao osnivači ubilježeni su »pokrovite-lji«: magistrat trgovišta Ludbreg i vla-stelinstvo kneza Batthyanyja. Svrha društva je spasavanje imovine stanov-ništva općine Ludbreg i bliže okoline od pogibelji požara.

Naslov glasi: »Ludbreški vatrogasni zbor«.

Za prvog predsjednika izabran je Đu-ro Šafarić, vlastelin u Čukovcu; začas-ni vojvoda je sudski pristav Josip Va-lenko; izvršujući vojvoda Samuel Sche-yer, trgovac. Blagajničke poslove pre-uzima ljekarnik Josip Kon. Ostali čla-novi odobra su obrtnici i seljaci, a članstvo svih mogućih staleža. Vlaste-linstvo zastupaju trojica: šumar Leo-pold Klingspögl, mlinar Anton Karác-sonyi i Ernest Grabarić, gospodarski stručnjak. Njihovim zalaganjem društ-vo je dobilo od vlastelinstva vatrogas-ne sprave, a za sastanke dodijeljena mu je stara, ali dobro očuvana zgrada vlastelinstva u kojoj su donedavna gos-poštijski kovači izrađivali čavle. Ne-dugo iza toga zgrada je prešla u vlas-ništvo Vatrogasnog zbora. Na taj na-čin stavljeno je ovo društvo na dobre temelje. Zacijelo je ovo jedino vatro-gasno društvo u Hrvatskoj koje je od-mah od osnivanja moglo raspolagati rekvizitima i određenim prostorijama. Nije uopće poznato da bi u prošlosti (osim crkvenih organizacija) ikad u Ludbregu bilo osnovano kakvo društ-vo, prema tome ovo je nastarija Lud-breška organizacija. Članovi su se me-đusobno oslovljavali sa »brat«, imali su određena prava i dužnosti i tu su se svi dobro osjećali. Članstvo se stal-no množilo. U nekim porodicama obre-dale su se po tri, četiri generacije va-trogasaca, ali svi su morali biti nepo-roćni, disciplinirani ljudi, zato nije ču-do što je DVD Ludbreg 1969. godine s ponosom i slavljem doćekalo svoju sto-godišnjicu kao drugo po starosti u na-šoj državi.

Deset godina nakon osnutka prvog Va-trogasnog zbora osniva se u Ludbregu prvi pjevački zbor. Vodi ga ravnajući učitelj i kantor, Ante Fržić. Članovi su »mladići iz puka« — ratari i obrtnici. Zborovođa nam je u Spomenici škole ostavio ovu pribilješku: »Na osnivanje društva nagovorio je učitelj Ivan Čav-

ličara, zborovođa varaždinske »Vile«. Svrha mu je da se u narodu budi ponos, da se istrebljuje tuđe, a goji domaća glazba. Treba se oprijeti utjecaju strane pjesme i našem narodu tuđeg duha«. I tako se počelo radom. Učitelj je okupio svoje, već odrasle, učenike, a oni su bili tako disciplinirani da su za nepune dvije godine »pjevali i teže napjeve u četveropjevu«. Kad su dočuli »da svijetli car ženi sina«, odlučili su se za prvi javni nastup. Svečano vjenčanje kraljevića Rudolfa obavljeno je u Beču 10. svibnja 1881. godine. Pa kad su se već zabavljali oni u prijestolnici, zašto se ne bi poveselili i naši dobri Ludbrežani? Za priredbe je bila najprikladnija »velika sala« u svratištu »k crnom orlu« (danas hotel »Putnik«). Ovdje je načinjena pozornica, onako amaterski, kako se moglo. Ostale sobe okićene su cvijećem.

Cijelo mjesto našlo se najednom u velikom uzbuđenju. Svi razgovori kretali su se oko toga, »kak budu deca toga koncerta spevala«. Bio je to događaj dana. Svi su htjeli vidjeti i čuti »kaj su to gospon školnik decu naffčili«, i jedva su čekali određeni čas. No, napokon je i taj kucnuo, pa kad su u dupkom punoj dvorani odjeknuli prvi zvuci skladne pjesme, mamicе su krišom brisale suze, a japeki su od zadovoljstva frkali mustače. Mnogi su glasno i jasno tvrdili da ta deca popevaju lepše neg anđeli«, premda ni jedan od njih nikad nije čuo kako to anđeli pjevaju. Ali tu ćemo im zabludu oprostiti. Ta bili, su to njihovi sinovi, naši domaći Jožeki, Franceki, Tončeki, Iveki i drugi mladići. Stoga nije čudo što su svi zajedno zaboravili na prijestolonasljednika i njegovu svadbu.

Dugi niz godina, sve do početka XX vijeka u zboru su sam omuški, žena još nema. Njih je tada u svoj sastav uključilo drugo amatersko društvo kojemu je također svrha širenje domaće glazbe. Ovaj »Hrvatski tamburaški zbor« stalno surađuje s pjevačkim zborom. Isti mu je zborovođa; stari školnik Antun Fržić, a pokrovitelj Josip Binder ludbreški župnik, koji je pomagao nabaviti instrumente darovavši veću svotu novca. Nastupi tamburaša često se spominju, 1893. godine pošli su

ovi amateri na gostovanje. Nastupali su u Mostaru i u Stonu na moru. U obiteljskom arhivu nekadanjeg ludbreškog bilježnika Ljudevita Vrančića sačuvane su pjesme kojima su ih pozdravili tamošnji kulturni radnici koji su baš ženskim sastavom bili naročito oduševljeni.

4. studena 1893. naši su se tamburaši i tamburašice našli u Stonu.

Nakon toga Ludbreški tamburaški zbor gostovao je u Mostaru. Tu je neki N. M. Spužević sastavio »Uspomenu Hrvatskog tamburaškog zbora prigodom posjete Mostaru 12. studena 1893. godine«. Ova borbeno pjesma odiše mržnjom na tuđine. Puna je gorčine zbog toga što su hrvatske zemlje odjeljene jedna od druge. »Snažnim radom skočmo svi na oružje sada! Neka dušman prokleti trpi trista jada!« — kliče pjesnik i prijeti osvetom u želji da tuđina što prije nestane iz naše zemlje.

Kakve su bile veze Ludbrega i prije spomenutih gradova, danas je teško ustanoviti. Svakako je to jedinstven slučaj u povijesti malih mjesta naše domovine. Obzirom na težinu putovanja skoro nevjerojatnim se čini da su se žene odlučile na takav pothvat u vrijeme kad su istom prve ženske organizacije u formiranju; ali u Ludbregu se uvijek našlo ljudi koji su znali pokrenuti duhove, zato se ne treba čuditi ni tome što je neki spiritus agens upriličio i takav susret.

Ludbrežani su uopće biti poznati veseljacima. Voljeli su pjesme i parade. Ljeti bi priređivali zabave na jednom otoku Bednje (za kojeg se više ne zna gdje je ležao), zimi u dvorani hotela »K crnom orlu« ili u »Narodnoj gostionici«. Katkad bi se zabavljali kod starog vatrogasnog spremišta, ponekad na Trgu svetog Trojstva uz svirku tambura ili violina. Za široke, otvorene prostore takve su glazbe bile preslabe, zato su neki građani sanjali i mnogo raspravljali o tome na koji bi se način mogla u mjestu organizirati jedna dobra limena glazba. Dobrovoljnim prilozima mještana skupila se svota dostatna za nabavu duhačkih instrumenata. Glazbala su pohranjena u vatrogasnom domu. Još je trebalo riješiti dvije stvari:

Diletantska grupa u Ludbregu 1931. godine

prvo, tko će poučavati dobrovoljce, i drugo, odakle novac da se taj kapelnik plaća. Međutim, sve je glatko teklo. Živio je tada u Selniku neki vrlo glazbeni Čeh, Dragutin Janhuba — »pobirač vinotočja«. Općina mu nije mogla dati primjerenu plaću, ali je sada bila prilika da poučavanjem glazbenika zaradi još šezdeset kruna, po prilici toliko koliko je dobivao na svojem radnom mjestu. Problemi su se brzo rješavali jedan za drugim. Janhuba je prihvatio ponudu, javili su se sposobni mladići voljni da uče sviranje; imućniji građani obvezali su se da će redovno uplaćivati svoj doprinos za glazbu. Pomoć je pružila i općina, a vatrogasno društvo stavilo je na raspolaganje svoje prostorije u staroj »spricalki«.

Iz sačuvanih sabirnih araka vidi se da je bilo predviđeno 98 prinosnika (prema popisu što ga je sastavio vatrogasni odbor). Svi su se odazvali, samo jedan imućni krčmar umjesto svote i potpisa ubilježio je ovo: »Ne dam ni-

kaj, nemam nikakvu hasen«. Odmah ispod ove stoji druga zabilješka: »Dao sam, dajem i dati ću. Čudim se da još ima gospode koja neće dati.« Potpis: Josip Kon, ljekarnik.

Glazba je registrirana pod imenom: Vatrogasna limena glazba, Ludbreg. Radom je započela 1893. godine. Kapelnik je po ugovoru dužan da piše note za čitav sastav i da svaki dan od sedam do devet navečer podučava glazbenike.

Što se tiče discipline tu nema šale. U ugovoru piše i ovo: »Rad treba da započne i završi u određeni sat da se petrolej uzalud ne troši i da mladići idu na vrijeme u krevet«. Predviđena je i kontrola »Svako veće prisustvovat će po jedan stariji član da pazi na red«. Niz godina tu su službu vršili kovač Stjepan Vrzal i krojač Josip Dolovski.

Kraj takvih pomagača i stroge discipline Janhuba je u rekordnom vreme-

nu uvježbao svoje učenike, tako da ih je 1895. godine mogao predstaviti mještanima na jednoj zabavi. Građanstvo je bilo oduševljeno, a prvi ludbreški »bandisti« bili su ponosni takvim priznanjem.

Teški ispit morali su položiti kad se je prigodom velikih vojnih vježbi austrougarske vojske (1896. godine) u mjestu nastanio čitav vojni štab sa carskim princom, zetom kralja Franje Josipa, Leopoldom Salvatorom. Manevri su se vršili na cijelom području od Bjelovara do Varaždina te je polovicom rujna te godine Ludbreg bio pun vojske, raznih oficira i generala.

Princ je ostao u Batthyanyjevom dvoru. Kroničar piše da je čitavo mjesto bilo sjajno okićeno narodnim zastavama, a bilo je i crno-žutih austrijskih. Mještani nisu bili oduševljeni austrijskom politikom, ali kad je već ovdje bio član kraljevske kuće odlučili su da ga pozdrave. Priredili su »sjajnu bakljadu i podoknicu« ... Cijeli park bio je rasvijetljen, te su građani ovamo došli u povorci i stali pod prozore grada. Tu su pjevači pjevali, a zatim su svirali tamburaši i limena glazba. Princ je bio jako zadovoljan, gotovo dirnut, tom pažnjom. Izašao je iz grada među narod te se u pratnji jednog jedinog čovjeka, u društvu kotarskog predstojnika, Platona Mihalovića i općinskog načelnika Adama Smolčića prošetao mjestom. Nekoliko tjedana prije toga Ludbrežani su zatrpali grabe i poravnali nogostupe po ulicama. Tako je ovo mjesto učinilo na tog rijetkog gosta ugodni utisak »te je bio vrlo zadovoljan«. Došla je u Ludbreg i vojna limena glazba Rambergove pukovnije. S posebnim ponosom gledali su građani kako uz vojne glazbenike na visokom podijumu usred Trga sv. Trojstva sjede i njihovi sinovi. Izmjenjivali su se u glazbenom programu koncerta za narod. Bez sumnje su vojni glazbenici vještinom daleko nadmašili ludbreški sastav, ali simpatije naroda ostale su na strani domaćih.

I dok tako vatrogasci spajaju korisno sa zabavnim, neki mještani rade na tome da se narod ekonomski podigne, i da stvori solidnu materijalnu bazu. Dođuše i prije se radilo na gospodarskom

prosvjećivanju. Odmah kod osnivanja »Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva« i Ludbrežani se učlanjuju, kasnije rade u Koprivničkoj podružnici gospodarskog društva. Pravi intenzivni rad počinje istom onda kad je osnovana »Gospodarska podružnica za kotar Ludbreg« (1885. godine). »Osnivačka sjednica održana je u prisutnosti poglavitog gospodina načelnika upravne općine ludbreške Josipa Valenka, vl. č. č. g. župnika iz okolice, učitelja, trgovca, obrtnika i poljodjelaca. Za predsjednika izabran je Pavao grof Drašković iz Velikog Bukovca. Članova je bilo više od stotinu, među njima naročito veliki broj ratara iz bliže i dalje okolice. Tajnik je ludbreški kapelan Mijo Kovačić, blagajnik magistar Josip Kon, ljekarnik. U odboru je i učitelj Franjo Daranyai i Anton Fržić, ludbreški župnik Binder i bukovečki Šavor, od ratara Rok Vađen iz Ludbrega.

U to vrijeme ovdje nema agronoma, a potrebe su velike: seljak primitivan i siromašan, vinograde uništavaju trsne uši, urod žitarica minimalan, stoka krzljava i slabo njegovana.

Najteže je narod pogodila vijest o intenzivnom širenju trsne uši — filokse-re. Taj štetnik uništio je sto posto sve vinograde cijepljene na domaćoj podlozi diljem zapadne i srednje Evrope. Na Kalniku se prvi put spominje 1891. godine, kad je pronađen u Dugoj Rijeci. Sljedeće godine već je uništavao lozu u Starijsku i tako dalje redom po svim ludbreškim vinogradima. Nije bilo drugog rješenja već da se stara loza iskrči a nova zasadi na američkoj podlozi. Zemaljska vlada u Zagrebu nabavila je 2000000 američkih trsova. Od toga je ludbreškoj gospodarskoj podružnici ustupljeno ravno 100.000 komada. Revni tajnik Kovačić nastojao je da se takve sadnice uzgoje u rasadniku podružnice. Radilo se upravo grozničavo te je ovome kraju trebalo samo deset godina da se vinogradi sasvim obnove.

Nažalost, istovremeno sa širenjem plemenite loze, udomljuje se i hibridna, direktnorođeće loze, hotela ili »Direktor«. S njom je manje brige, na bolesti nije jako osjetljiva, a što je ovo vino

kiselo, to većinom ljude nije smetalo. Vinogradi, kakvi bili da bili, ostali su i dalje velika ljubav našeg čovjeka. Običaj je od davnine da se uz vinograde sade i voćnjaci. Učitelj Franjo Daranyai bio je pravi stručnjak za tu granu gospodarstva. U Slokovcu je uredio uzorni voćni rasadnik, mnoge mladice dao je đacima da si posade uz kuće, druge su poslužile za dvorede uz ceste. Ovi nasadi bili su u svemu dugački više od 20 kilometara (na pravcu Mali Buhovec — Ludbreg — Poljanec; Ludbreg — Bolfan). U ono doba, kad su se ljudi kretali ponajviše pješke ili na seljačkim zaprežnim kolima, te su voćke bile prava blagodat ljeti su davale hlad, u jesen plodove, zimi su bile najpouzdaniji putokaz u dubokom snijegu.

Podružnica je redovno organizirala predavanja. Svaki je govorio o onome što je njega najviše interesiralo i u čemu je bio vješt: Daranyai naglašava koliko je korist od plemenitih vrsta voćaka i podučava u cijepljenju, Frzić je povjerenik za suzbijanje trsne uši; bukovečki vlastelinski upravitelj Franjo Müller govori o ratarskoj proizvodnji i rasnoj stoci; Martijanečki barun Pavao Rauch drži predavanje o vinogradarstvu, a ludbreški župnik Josip Binder strastveni je ljubitelj rasnih konja. On i Rok Vođon mnogo rade na unapređivanju konjogojstva. Predavanja drže i vanjski stručnjaci. Najčešći je gost varaždinski gospodarski stručnjak profesor dr. Adolf Jurinec.

Nije se samo govorilo, već se i radilo. Već koncem XIX vijeka vlastilinstva prva, a zatim i seljaci, nabavljaju pincgovsko i simentalско govedo. Križanjem s domaćom pasmimom dobivaju se bolje vrste krava prilagođenih potrebama ovoga kraja. Na prijedlog seljaka, a zalaganjem odbora, nabavljaju se i teške vrste konja, koje se s vremenom razmnožavaju.

Uspjeh se vidi i u ratarstvu. Nestaje drvenog pluga, a pojavljuju se i »planetari«, (plugovi za okapanje raznih kultura). Po uputama provizora Müllera izrađivao ih je kovač grofa Dioniza Draškovića. Na vlastelinstvima počelo se žito mlatiti strojevima, što ih povećalo lokomobil.

Najveći napredak u ratarskoj proizvodnji postigli su seljaci u tadanjoj malobukovečkoj općini. Udruženim snagama, uz jamstvo grofa Dioniza Draškovića, stvorili su početkom XIX stoljeća jaku nabavno-prodajnu udruhu sa 800 članova; nabavljali su sve potrebno pa i gospodarske sprave, strojeve i sjemenje...

Kad je 1891. godine u Zagrebu priređena velika izložba Gospodarskog društva Kraljevine Hrvatske i Slavonije, zapisao je tajnik ludbreške podružnice u zapisnik ovo: »Gledam na sve grane narodnog gospodarstva ne ima ni jedne podružnice koja bi se mogla toliko lijepim uspjehom pohvaliti koliko se može naša mlada podružnica. Poljski proizvodi i voćarstvo zastupano je jedino iz našeg područja«. Osim župnika Bindera svi nagrađeni su seljaci i seljanke. Od žena odlikovane su velikom kolajnom ove: Terezija Jež iz Sigeca, Franjca Budin iz Selnika, Marija Martinković iz Sv. Petra i Terezija Grabarić iz Ludbrega. Ova posljednja dobila je 10 franaka i diplomu za proizvode kućne (tekstilne) radinosti, a nagrađena je i za poljske plodine. Na izložbi su izlagali svoje proizvode i sekcija obrtnici. Martin Sančić iz Ludbrega dobio je kolajnu za prvoklasne kože, a Florijan Čukec iz Čukovca za umjetnički izrađena kola. Neki Požgaj iz Hrastovskog primio je 10 dukata za vrlo lijepo izrađeni tkalački stan.

Grofu Famfagni i podružnici dodijeljeno su nagrade za vino. Imbro Jelaković iz Selnika dobio je 10 dukata za prvorazredne teške konje. Četiri vlasnika nagrađenih goveda ne spominju se poimenačno. Podružnica je izlagala rojeve pčela u košnicama koje su izrađene u vidu malih švicarskih kućica, i med u staklenkama, te je nagrađena diplomom. Za voće dano je priznanje barunu Pavlu Rauchu. Mnogo nagrada primile su učenice ludbreške i bukovečke škole za lijepe ručne radove. Ova brojna priznanja potakla su članstvo na još veću aktivnost. Iz starih zapisnika podružnice struji život sa svim nedaćama, borbama, uspjesima i neuspjesima. Nekoliko prvih godina seljaci se rijetko javljaju za riječ. Tu nastupaju učitelji, seoski župnici, go-

Ludbreški pjevački zbor »Podravina«
1917. godine

vore vlastilinski upravitelji, s poštovanjem se prima riječ »gospodina« baruna, Raucha i grofa Famfagnie. S vremenom osmjeljuju se i seljaci. Stavljaju primjedbe, zahtjeve, prijedloge. U jednom pozdravnom govoru Josipa Savore, predsjednika Gospodarske podružnice, čitamo ove redke: »Prije dvadeset godina tko je u selu čitao novine? Danas mnogi seljaci čitaju i novine i knjige, a na skupštinama mogu raspravljati s odličnom gospodom. — Mi Hrvati moramo se brinuti za umno (racionalno) gospodarstvo, jer smo daleko zaostali za drugim narodima. Kada će gospodarstvo u nas bolje cvasti, neće nam tuđinci spočitavati da smo nemarni i da je pravo da nas drugi tlače«.

Mnogo se raspravlja o odgoju seljaka »kojega gule lihvari, varaju trgovci, truje alkohol, strana moda kvari mu ukus«. Odaje se priznanje gospodinu načelniku općine ludbreške stoga što nastoji spriječiti noćna klatarenja omladine.

Iz sačuvanih dokumenata saznajemo i to da je devedesetih godina prošlog stoljeća svilarstvo u ovome kraju bilo prilično razvijeno. Svilenu bubu gajile su ponajviše žene i starci, a trud se je isplatio tako dugo dok nije Zemaljska vlada otkup sirove svile povjerila Mađaru Beszeređijju iz Szekzárda. Još 1888. godine pojedine porodice mogle su isporučiti oko 40 kg galete, a nekoliko godina iza toga ta grana privrede potpuno je uništena zahvaljujući »Visokoj vladi« i g. Beszeređöu.

1895. izdala je vlada u Beču naredbu (broj 18370 od 30. lipnja 1895. godine) kojom se iz Hrvatske zabranjuje izvoz svinja lakših od 120 kilograma. Tim povodom stavljena je u zapisnik podružnice ova konstatacija: »Ne uništava nam gospodarstvo samo svinjska kuga, već i »Visoka vlada«, i šalje se oštar protest na nadležno mjesto.

Ni sumnjivi poslovi Ludbreške štedionice nisu ostali nezapaženi. »Bere se više kamata, nego li je zakonom dozvoljeno«, a mjenice »potpisuju i djeca.« Takvi se glasovi šire, o tome se govorka, stvar je ozbiljna i zato se stvara ovaj zaključak: »Moli se kotarska oblast da stvar ispita i onemogućí istoj »štedionici guliti narod«.

Nije stalo samo na tome. Negdje početkom XX vijeka napredniji gospodari osnivaju svoju »Hrvatsku seljačuk štedionicu«. Vodi je agilni Ivan Prijatelj, a desna ruka mu je Zember Stjepan iz Sigeca i Antun Požgaj iz Hrastovskog. Budući da se poslovanje vodilo vrlo savjesno, ova štedionica je mogla u mnogome pomoći seljacima, te se je relativno dugo održala. (Prestala je djelovati istom u vrijeme II svjetskog rata).

U krilu Gospodarske podružnice nikla je i »Hrvatska pučka knjižnica i čitaonica«. Temeljni knjižni fond prikupljalo je Gospodarsko društvo niz godina. Negdje početkom XX vijeka osniva se »Čitaoničko društvo«. Neko vrijeme radi u staroj »Spiralki« (vatrogasnom domu). Postoje stare pozivnice iz kojih se vidi da je ova čitaonica postojala već 1905. godine, ali njezina pravila sačuvana su istom iz 1912. godine. Tada je tajnik bio veleposjednik Zvonimir Kerstner, a predsjednik poljoprivrednik Tomo Kranjčec. Poslije I svjetskog rata čitaonica je nekoliko puta selila, dok konačno nije dobila svoje prostorije u bivšem hambaru vlastelinstva. Tu je dočekala i II svjetski rat. Okupljala je uvijek samo naprednije građane, zato će o njoj još biti govora.

Uporedo s ovom djeluje i »Ludbreška čitaonica«. Zna se da je postojala već 1890. godine.

Skoro tri desetljeća ova je ustanova radila u prostorijama dograđenima uz svratište »K crnom orlu«, zatim u I katu tog hotela... Tu se sastaju činovnici, bogatiji trgovci i obrtnici. Ovamo zalazi grof Famfogne, pukovnik u miru Herman Schönwetter i Ljudevit pl. Vrančić (stariji) za koje je nedavno rekao jedan starac da su ovamo dolazili »da ubiju vrijeme«. Oni, i još neki imaju ovdje svoj »Kartaški klub«, provode dane u dokolici, a to sebi mogu priuštiti samo gospoda, zato mještani tu ustanovu nazivaju »Gospodska čitaonica«. Siromašnijima niti ne pada na um da se ovdje učlane. Tako je ostalo sve do prvih poratnih godina... Novi, demokratski duh konačno je izbrisao »Gospodsku čitaonicu« s liste ludbreških ustanova. Došli su novi ljudi. Oni pomalo ulaze u Pučku čitaonicu i u nju unose savremene, napredne ideje. I što vrijeme dalje teče sve je više lijevo orjentiranog članstva. Ali da se do toga dođe, trebalo je proći više od trideset godina...

Naročito živo i intenzivno radilo se na kulturnom polju početkom XIX vijeka. 1908. godine oživljava rad pjevačkog zbora. Više nije to zbor samo »mladića iz puka«, već se tu skupljaju svi staleži: inteligencija, obrtnici i zemljoradnici. Zborovođa je kapelan Julije Bozeti, predsjednik odvjetnik Gašo Somogyi. Društvo se nazvalo: »Podravina«. Svrha mu je muzičko prosvjeđivanje i unapređivanje društvenosti.

U to vrijeme bilo je u Ludbregu mnogo glazbenih ljudi. Nekoje porodice mogle su same sastaviti malu glazbenu družinu. Sviralo se u kući kantora Kolaja, kod ljekarnika Kona, kod advokata Spieglera i Schlessingera. Glazbeni su bili Vrančići (obitelj opć. bilježnika), Teklići (obitelj šumara) mnogi učitelji i učiteljice, pa i obrtnici. Službenik kotarske oblasti Vaclav Kolar odgojio je generacije glazbenih mladića i djevojaka. Kraj takvog stanja stvari nije čudo što se je par godina prije I svjetskog rata mogla ovdje sastaviti dobar salonski orkestar.

Skoro svako selo imalo je svoje tamburaše, ali sve je nadmašio tamburaški zbor grofa Dionizija Draškovića, u Velikom Bukovcu. Sastav od 16 mla-

dića vježbao je vlastelinski vrtljar Vjekoslav Leiner, a Drašković ih je vodio i u Beč. Oni su mu odjeveni u narodna odijela svirali i na savdbi 1903. godine. Šezdeset godina nakon tog događaja pričao mi je ostarjeli »primaš« Habek ovo: »Sala je bila puna gospode, a nas je Leiner dopelal nutri. Bilo me je malo strah, kak bu to išlo, ali me je Deneš (grof) potreptal po rame-nu i šepnul ni vu vuho: »Drži se, Lojzek!« I tak smo igrali kaj se je grad stepal. Ej, da su ta vremena!« — završio je starac. Zacijelo je ta glazba nešto značila, jer jedan Drašković ne bi dozvolio da mu nevješti diletanti muče goste...

No narod se nije samo zabavljao. Medalja života ima i drugu stranu. I ovdje se osjećalo siromaštvo, nepravedni politički sustav gušio je svaku slobodarsku misao, a dvadeset godina Khuenove promadžarske politike i sve nepravde učinjene narodu ostavile su duboki trag u dušama. Bijes gomilan godinama buknuo je u selječkim nemirima 1903. godine. 180 seljaka prošlo je kroz zatvore, ali su većinom pušteni kući. Narod je bio osviješten ali neorganiziran.

Možda je baš zato ovaj kotar odabrao Stjepan Radić da u njemu započne intenzivni politički rad. Ništa nije pomoglo što su po koji put protivnici nahuškali djecu da na njega bacaju »šlaprčke« (gnjila jaja). On se uvijek ponovno vraćao u Ludbreg. Tu se je našao i 1914. kad mu je vlada poništila mandat i raspisala nove izbore na kojima je on ponovno izabran s još više glasova.

U mjestu je bio običaj da izabrani političar prođe na čelu povorke cijelim Ludbregom, praćen glazbom. I ovaj put su se ljudi svrstali i samo je trebalo dati znak da se krene. Najednom kroz masu prostruji glas: »Ubijen je prijestolonasljednik Ferdinand i njegova žena Sofija.« »Ja sam taj čin odmah osudio, a narod ga je osuđivao još oštrije«, piše sam Radić u svom kratkom izvještaju, — »ali narod je odmah počeo govoriti da radi Franje Ferdinanda i njegove supruge nije pravo dati poubijati na tisuće, pa i milijune naroda«.

Ali život je nemilosrdan i mnogi su protiv svoje volje morali napustiti dom, sve svoje mile i drage, da bi napokon negdje na nepreglednim bojnim poljanama Ukrajine ili u talijanskim planinama ostavili i vlastite kosti. Po prilici 20% stanovnika ovog dijela Podravine odvučeno je na ratna poprišta. Mnoge porodice zapale su u bijedu koju je I svjetski rat svuda sijao.

Među ratnike uvršteni su i članovi društva te ona jedva životare. Limena glazba raspršena je i rasijana diljem svjetskih bojišta, tamburaši isto tako. Za vrijeme rata prodao je tajnik DVD duhačke instrumente, a da o tome nitko nije ništa znao. Pjevački zbor »Podravina« u krnjem sastavu priređuje koncert za »naše ratnike«. Gospojinski odbor je također aktivan u pomoći invalidima. A tih je iz dana u dan sve više i više. Kod pojedinih obitelji glad kuca na vrata...

Kad je 1918. prestalo to veliko klanje ljudi, koje su suvremeni nazvali I svjetski rat, mnogi su morali započeti život iznova.

»Nastala je posvemašna nestašica svega« — piše Ivan Bočkaj. »Iz ove župe pošlo je na ratište 800 ljudi, od toga je 200 i više poginulih i nestalih.« Mnogi su došli s ratišta osakaćeni, slijepi, hromi i našli se bez sredstava za život, a takvo stanje potiče čovjeka na razmišljanje. Javljaju se nove ideje. »Današnji Ludbrežani nisu više oni koji su bili prije rata«, piše dalje kroničar. »Razne ideje socijalističke i komunističke prodiru ovamo među ovaj narod.«

Ljudi su nepovjerljivi. »Proglašenje slobode primio je narod ove župe dosta rezervirano« — čitamo među njegovim recima. On je svećenik i njega zanima i zabrinjava samo stanje ludbreške rkt. župe, ali slične sadržaje nalazimo i po drugim izvorima.

Siromaštvo poslije rata bilo je veće nego prije te katastrofe, množio se broj prosjaka. Mnogom i mnogom invalidu nije preostalo drugo već da prosi. Takvi bi išli od kuće do proklinjući rat careve, kraljeve i sve one koji su upropaštavali narod.

Političke strasti, prije rata rođene, sada su se razbuktale i ušle u sve pore narodnog bića. Svi razgovori kreću se oko politike. Za nju se zanimaju i žene. Ona je uzrok što između dva rata sam mali Ludbreg ima tri ženske organizacije, »Gospojinsko društvo«, »Hrvatsku ženu« i »Hrvatsko srce«. Prva je nekako orijentirana linijom vlasti. Od čisto dobrotvorne organizacije (»Gospodinski odbor«) postala je politički obojena kulturno-prosvjetno društvo. U vrijeme diktature kralja Aleksandra pretočila se u »Kneginju Zorku«, a u doba Banovine Hrvatske to je i opet »Gospojinsko društvo«. Konačno je 1941. godine ostalo bez orijentacije i prestalo djelovati.

»Hrvatska žena« i »Hrvatsko srce« okupljaju žene iz onih porodica koje slijede neku mješavinu ideja Ante Starčevića i Stjepana Radića, većinom žene obrtnika i ratara. I žene po selima ne ostaju pasivne. Okuplja ih »Seljačka sloga«. Nastupaju u folklornim i diletantskim grupama, pjevačkim zborovima, a ne manjkaju ni na javnim političkim sastancima. Po katkad ih je više nego muškaraca. Pojedine su toliko zauzete i okupirane političkom idejom da ih mještani poznaju jedino pod karakterističnim nadimcima, a ti su npr. »Kata Kraljica Hrvata«, »Politika«, »Evropa« i »Republika« itd.

Kad je takav duh vladao među ženama, što da se tek kaže o muškarcima? I oni su pripadali raznim strankama i da se pustilo maha političkim strastima, sva bi se društva brzo raspala, ali ona su živjela i dalje zahvaljujući jednoj činjenici. Ludbrežani su bili vrlo društveni. Voljeli su svoje organizacije, zato su bili spremni na kompromis samo da se one održe. Prihvatili su prijedlog agilnog Ljudevita Vrančića prema kojem se u društvima nije smjelo raspravljati o politici. Na taj način stara su se društva održala i dalje, a organizirana su i nova.

1919. omladina stvara Športski klub sa tri sekcije: nogometnom, biciklističkom i rvačkom. Ovi sportaši čine jezgru Hrvatsko Sokola koji je brzo iza toga osnovan. Prvi mu je starosta Viktor Fizir, hoteljer, a zatim tu dužnost

vrši odvjetnik Milan Hild. Članstvo ima na raspolaganje veliku dvoranu u Batthyanyjevom dvoru.

Hrvatski Sokol ima i svoju žensku grupu koja je vrlo aktivna. Između dva rata niču brojna glazbena društva: obnavljaju rad tamburaši, limena glazba i salonski orkestar, organizirano je Glazbeno društvo i Mandolinisti, a tik pred rat i džez orkestar.

Pjevački zbor »Podravina« često nastupa, ide na gostovanja i prima goste ponajčešće varaždinsku »Vilu« i koprivnički »Domoljub« te pjevačke zborove iz okolice, koji rade u Sv. Petru, Sesvetama, Martijancu, Kuzmincu i Poljancu i po drugim selima. Stalni je zborovođa Nikola Miškulin, upravitelj građanske škole, a povremeno ga zamjenjuje i Ljudevit Vrančić, bankovni činovnik, katkad Josip Dolovski.

»Ludbreška domaća limena glazba« svira kod svih javnih manifestacija, a u ljeti redovito svake nedjelje prije podne daje svoj »promenadni koncert« na Trgu sv. Trojstva. Tada izlaze građani da čuju svoju »pleh muziku« na koju su vrlo ponosni.

Isto takvo priznanje i simpatije domaće publike uživao je i »Salonski orkestar«. Vodi ga đurđanski župnik Julije Bozeti, čovjek velike glazbene kulture. Među sviračima su tri ludbreška »maestra«: Nikola Miškulin, Vaclav Kolar i Josip Dolovski. Tu je magistar farmacije Leon Kon, mesarski majstor Franjo Koder, njegova sestra Ivanka, i supruga Nikole Miškulina, Štefica rođena Kerstner. Sve su to imućni ljudi, kojima je glazba hobi i rasonoda. Financijski efekt njihovih nastupa ih ne zanima. Sve ide u korist drugih društava ili u dobrotvorne svrhe, zato ih sve organizacije rado zovu da popune program.

U mjestu se uvijek našlo ljudi koji su imali smisla za glumu. Koliko se zna još od devedesetih godina prošlog vijeka diletantske su družine nastupale osobito na Staru godinu i na zabavama raznih društava. Kao prvi »režiseri« spominju se Šime Belamarić, šumar, i Nikola Županić, mjernik, kasnije Ljudevit Vrančić. Ovaj posljednji uređivao je nekoliko godina šaljivi list

»KLOPOTEC«, u kojem je iznosio kritiku lokalnih prilika.

I tako je društveni život bujao i dalje iako se u poratnom Ludbregu mnogo toga izmjenilo, a izmjenila se donekle i ekonomska struktura sela. Zemlja veleposjednika rasprodana je ratarima, i mnogi su tada popravili svoje materijalno stanje. Već 1919. godine osnovan je agrarni odbor za općinu Ludbreg. O njemu su nam suvremenici ostavili nekoliko pribilješki. »Rad agrarnog odbora u Ludbregu bio je strančarski i bezdušan« — piše Ivan Bočkaj u »Spomenici rkt. župe Ludbreg«. On ne navodi ni jedan primjer kao dokaz za ovu svoju tvrdnju. Prema tome moglo bi se zaključiti da je takav stav i sud preoštar i pristran. Pravo stanje stvari doznajemo iz drugih izvora. Evo nekoliko redaka o tome! »Agrarna reforma je pomogla ljudima u našoj općini: gotovo 6000 rali zemlje prešlo je u ruke seljaka. Ipak je agrarna reforma u moralnom pogledu štetno djelovala na narod općine Ludbreg. Bila je izvršno sredstvo u rukama političkih špekulanata koji su njome zavaravali zaludivali narod obećavajući mu da će sve te zemlje dobiti jeftinije ili uopće badava. Kako se pak tokom godine višeput mijenjala politička konstelacija, nove vlade iskrsavale, a stare padale, to je i u narodu nastajalo gibanje u slijed promjene agrarnih vođa, odbornika, koji su nanovo počeli dijeliti zemlju svojim pristalicama. To je rodilo međusobnu mržnju, svađu, prevrtljivost, podmitljivost, gramzljivost i osvetu« (Nikola Miškulin, Spomenica škole Ludbreške). Ova kratka pribilješka ne treba komentara, ali bez obzira na sve prije spomenute negativnosti ipak se išlo naprijed.

1921. godine otvorena je građanska škola. Sad su i siromašniji slojevi mogli svojoj djeci priuštiti nešto viši stupanj naobrazbe. Iz ove ustanove izašli su mnogi kasniji intelektualci i borci za novo društvo.

Nekako u isto vrijeme nabavio je naš poduzetni građanin Viktor Fizir prve autobuse za liniju Ludbreg — Koprivnica, Ludbreg — Varaždin. Na taj način uspostavljen je redovni saobraćaj sa svijetom, jer tada nema željezničke

veze. (Pruga je izgrađena istom 1937. i predana prometu 16. prosinca te godine).

Inicijativom već spomenutog Viktora Frizira i tadanjeg načelnika općine Zvonka Kerstnera Ludbreg dobiva prvu lokalnu električnu centralu (1936. god.). Nije se našlo ni jedno domaćinstvo koje ne bi dalo uvesti struju.

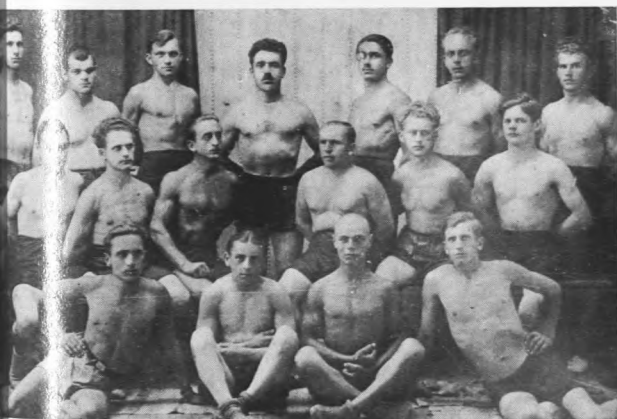
I samo mjesto znatno se proširilo. Za deset međuratnih godina izgrađeno je više od 100 novih kuća. A onda je na jednom nastala stagnacija. Tridesetih godina opća svjetska kriza sve više se osjeća i kod nas. Seljaci su prezaduženi, obrtnici nemaju zarade, poljoprivredni radnici oskudijevaju. Općina više ne može ubrati ni porez, ni namete. Ovrhovitelji imaju pune ruke posla: plijene blazine, stoku, vino i sve do čega dođu. Seljaci se osvećuju. Prkose vlasti kako znaju i mogu. Tu i tamo pukne na ovrhovoditelje koja puška iz kukuruza, a još je opasnije kad se to dogodi gdje na putu u šumi. U kalnička sela više se i ne usude doći, a kamoli vršiti zapljene.

I politički pritisak (diktatura kralja Aleksandra) guši ljude. Prije su si barem mogli dati oduška u beskrajnim političkim raspravama, u opravdanoj kritici vlastodržaca, a sad je sve to bilo zabranjeno. Zabranjeno je i vješanje »plemenskih« barjaka, tj. isticanje narodne zastave. U Ludbregu se ugnjezdio zloglasni kotarski pristav Josip Urlič — Jovanović. Našli se i špijuni na djelu. U ljeti 1932. velika masa seljaka, u kojoj se našlo više od 500 ljudi pokušala je demonstrirati protiv vlasti. Dočekao ju je Urlič sa stotinu žandara u zasjedi. Sakrili su se po jama na ludbreškom pašnjaku. Kad su se seljaci približili, iskočili su žandari iz skrovišta i kundacima isprebijali na mrtvo sve one koji nisu uspjeli pobjeći. Mnoge su odveli u zatvor, a barjaktar je dugo i dugo liječio slomljena rebra. Žandari su tih godina imali mnogo posla. Od vremena do vremena zalepršala bi na kojem visokom drvetu u selu ili pokatkad u polju, hrvatska zastava, pa kad se nije moglo ustanoviti tko ju je tamo izvjesio, »čuvari reda« bi pronašli koje sumnjivo lice iz redova hrvatske seljačke stranke i

Ludbreški salonski orkestar 1920. godine. Dirigent Julije Bozetti

Rvačka sekcija sportskog društva Ludbreg 1927. godine

takva bi osoba platila račun za neposlus vlasti.

Ali svi zatvori i batine nisu mogle uvjeriti ljude ovog kraja »da ih očinsko srce kralja Aleksandra ljubi«. Društva su se raspadala sama od sebe. Nije ih trebalo raspuštati nikakvim dekretima. Nekoji lojalni građani upeli su sve snage da spase što se još može. Uspjeli su sastaviti novi pjevački zbor nazvan »Sloga«. Natjerali su i veći dio članova »Hrvatskog Sokola« u novoosnovani »Jugoslavenski Sokol«. »Gospojinsko društvo« prihvatilo je sugestiju i pretočilo se u »Knjeginju Zorku«. Na taj način sve je teklo po službenoj liniji. Ipak se mora priznati da je bilo i kvalitetnog rada. Članstvo Jugoslavenskog Sokola sudjelovalo je s uspjehom najprije 1932. na svesokolskom sletu u Pragu, a već sljedeće godine u Sofiji. Dok su ove tri prije spomenute organizacije uspješno djelovale svaka u svojem djelokrugu, Dobrovoljno vatrogasno društvo skoro se raspalo. Ljudi su bili ogorčeni odredbom prema kojoj je svakoj sjednici morao prisustvovati po jedan predstavnik civilne i vojne vlasti. Ljutilo ih je što više nisu smjeli nositi svoje stare uniforme, ni embleme. Za nove je trebalo dosta novaca, a društvena blagajna bila je zbog gradnje novog vatrogasnog doma prazna. Zamjerilo im se i rukovodstvo Vatrogasnog saveza Jugoslavije, »jer od dobrovoljnih vatrogasaca nastoji stvoriti disciplinirane birače po zapovjedi« ...

Da bi se ovo korisno i potrebno društvo ipak održalo, odlučili su najugledniji građani mjesta: odvjetnik, Milan Hild i načelnik općine ludbreške — nekadanji banski savjetnik Ernest Grabarić, te Ivan Kerstner, veleposjednik, da obidu cijeli Ludbreg od kuće do kuće i uvjeravanjem o potrebi daljeg rada privedu natrag stare i po mogućnosti uključive nove članove. Trud im nije bio uzaludan.

1933. godine pristupilo je 27 izvršujućih članova. Oni su uz ostala društva s područja ove općine položili zakletvu prema zakonu o vatrogastvu.

Doba diktature preživjele su neke organizacije samo na papiru. Zna se, na primjer, da se pjevački zbor »Podravi-

na« 5 godina uopće nije sastajao. Spavalo je i cijelo »Prosvjetno društvo«. Održale su se čisto staleške organizacije kao što je na primjer Udruženje trgovaca i Udruženje zanatlija. Društveni život probujao je isto onda kad su se izmjenile političke prilike — nekoliko godina prije II. svjetskog rata. U to doba naročito je aktivna »Hrvatska pučka čitaonica i knjižnica«. Ona je ostavila najdublji trag u predratnom periodu, a njezini su se članovi našli među prvim borcima protiv fašizma. Već prije je rečeno da je rad toga »Čitaoničkog društva« počeo još u prošle vijek u sklopu »Gospodarske podružnice«. Kasnije je to samostalna ustanova, »kojoj je svrha da širi obrazovanost, podupire narodnu književnost i njeguje društvenost«.

Ova je ustanova uvijek privlačila napredne duhove. U doba Stare Jugoslavije u nju polako prodire duh lijeve orijentacije. Pred sam II. svjetski rat tu je najjače uporište Komunističke partije u kotaru.

Članstvo je razne dobi i profesije, ali jedinstvenog duha. Od intelektualaca tu su pravnici: dr. Oto Spiegler, Milan Bakić-Baja i nastavnik Mirko Šoštarić, te studenti Vlado Majerić, Stjepan Kučić, Kalman Baranyai (Baranjai) i Rade Sattler koji okupljaju omladinu. Među poljoprivrednicima osobito je aktivan Antun Kranjčec, sin nekadašnjeg predsjednika (iz 1912. godine).

Od starih komunista najaktivniji su Kasim Čehajić i Ljudevit Dojčić. Prvi je bio postolarski pomoćnik. Došao je iz Bjelovara, ovdje se zaposlio i djelovao kao prokušani partijski radnik zadužen za ovaj kraj. Ljudevit Dojčić, posjednik, otišao je prije I svjetskog rata u Ameriku, te je kao dobrovoljac sudjelovao u bojevima na Kajmakčalanu i u Dobrudži. Bio je posljednji predsjednik Pučke čitaonice.

U tom »Čitaoničkom društvu« zastupani su i obrtnici starije generacije: Viktor Madžarić, Ivan Gruber, Izidor Dijanošić, Ivan Švigir te Stjepan Vrzal. Doduše oni su oficijelno članovi raznih političkih stranaka, ali pred sam II svjetski rat prihvaćaju jednodušno lijevu orijentaciju, iako neki od njih još nisu registrirani članovi komunističke

partije. Među takve može se ubrojiti i tadanji načelnik općine Ludbreg — Trg, Ljudevit Vrančić, napredni i vrlo agilni građanin koji je revno podupirao rad ove ustanove.

Nekoliko godina prije II svjetskog rata čitaonica ima i svoj glazbeni sastav (tamburaše i gudače), koji se, međutim, uoči sloma Stare Jugoslavije raspao. Čitaonica nije neko ekskluzivno društvo, rezervirano samo za muški rod. Ovamo svraćaju i žene, naročito one iz društva »Hrvatska žena« — sa svojom predsjednicom Anom Borovečki.

Taj krug ljudi nije izoliran. Svoje ideje o pravednijem društvenom poretku, o borbi što predstoji na vanjskom i unutarnjem planu, prenose oni na okolicu. U mjestu i po selima sve su brojniji članovi lijevog krila Hrvatske seljačke stranke, sve čvršće partijske ćelije.

Na taj način ovaj je kraj idejno pripremljen za velike i sudbonosne događaje što su se imali naskoro odigrati, zato ovu čitaonicu vlasti stalno imaju pod paskom, naročito u vrijeme Banovine Hrvatske i NDH.

Kad je ustaški kotarski predstojnik sa simboličnim prezimenom Žderić, na bazi naredbe Ministarstva unutrašnjih poslova NDH, zabranio djelovanje političkih organizacija (1941. godine) na popisu se našla i »Hrvatska pučka knjižnica i čitaonica«. Na nju se oborio sav bijes ustaša: knjige su javno spaljene na lomači, (taj zadatak povjeren je omladini), arhiv spaljen i uništen do posljednjeg spisa; članstvo se našlo na popisu sumnjivih lica.

Počeli su progoni. Kroz logore i zatvore prošlo je 19 članova. Od tih je 11 ubijeno. Ostali, s rijetkim izuzecima, aktivno su sudjelovali u borbi protiv fašizma, bilo kao partizani, bilo kao suradnici.

Ista sudbina zadesila je i »Pučku čitaonicu u Poljancu«. Ustaše je zovu »leglom komunizma« i zabranjuju njezin rad, uništavaju sav knjižni fond, proganjaju članstvo: ono je doista, srž otpora, jezgro iz kojeg niču borci narodnooslobodilačkog pokreta i oduševljeni suradnici. Tada nisu ostale pošteđene

ni druge organizacije: Istom naredbom (Kot. oblast u Ludbregu br. 1549./1941. od 25. VI 1941. godine) »Poglavito se zabranjuje djelovanje bivših političkih stranaka... kao i svih udruženja koja pod krinkom humane, kulturne, športske ili druge svrhe promiču ciljeve kojega god političkog naziranja ili pravca koji je protivan ustrojstvu i težnjama Nezavisne Države Hrvatske«.

Popis navodi 16. organizacija.

Među njima su i ove: »Organizacija Gospodarske Sloge Ludbreg, Hrvatski športski klub »Podravina« Ludbreg, Hrvatsko streljačko-lovačko društvo Ludbreg, Salonski orkestar, Prosvjetno društvo Ludbreg, Zadruga Hrvatski Dom u Ludbregu, Židovsko društvo »Schewra Kadicha« Ludbreg, Povjereništvo Seljačke Sloge, Ludbreški Vinogradi.

Športaši su se također našli na popisu sumnjivih lica, a nešto kasnije u prvim redovima boraca za slobodu.

Raspuštanjem društava paraliziran je kulturno prosvjetni rad, onemogućen zabavni život, ugušen gospodarski polet. Zašutjele su muze, ali slobodarski duh je ostao. Iz dana u dan bivao je

sve odlučniji, sve borbeniji, sve budniji. Predstojali su dani duge, mučne, krvave borbe. Ludbreg ih je spremno dočekao.

IZVORI:

Arhiv Dobrovoljnog vatrogasnog društva, Ludbreg

Arhiv Hrvatskog pjevačkog zbora, Podravina

Arhiv obitelji Vrančić

Arhiv rkt. župe Ludbreg

Ivan Bočkaj: »Zavjet hrvatskog sabora«, Zagreb 1940. god.

Plakati i pozivnice raznih društava

Spomenica škole Ludbreške

Spomenica škole Mali Bukovec

Spomenica škole Martijanec

Spomenica škole Slokovec

Spomenica škole Sveti Petar

Spomenica škole Veliki Bukovec

Zapisnici Gospodarske podružnice za kotar Ludbreg.

(Ilustracija J. Turković)